

رسانه‌شناسی

رحمان معرفت^۱

عضو هیئت علمی گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه سمنان

■ دانیایی، نسربین. رسانه‌شناسی.

■ تهران: مبنای خرد، ۱۳۸۸. ۲۷۳ ص.

■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۳۸-۱۸-۵

مقدمه

با نگاهی گذرا به تاریخ زندگی اجتماعی، می‌توان طیف گسترده‌ای از انواع رسانه‌ها را مشاهده کرد. دیوارنگاری غارها، کتاب‌های گلین، پاپيروس، کتاب‌های پوستی و کاغذی، روزنامه‌ها، کتاب‌های الکترونیک و سایر رسانه‌ها از این جمله‌اند. با افزایش ارزش و نقش اطلاعات در زندگی اجتماعی، مراکز و بنگاه‌های سنتی تولید و انتقال اطلاعات، به‌مرور جای خود را به رسانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نوین دادند. رسانه‌های نوین تاثیر بسیار زیادی بر تمامی جنبه‌های زندگی بشری از حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی گرفته تا حوزه‌های سیاسی و اقتصادی داشته‌اند. به دلیل اهمیت قابل توجه رسانه‌ها، صاحب‌نظران و اندیشمندان این حوزه، با ارائه نظریات و دیدگاه‌های متعدد موجبات بالندگی بیش‌از پیش حوزه رسانه و رسانه‌شناسی را فراهم کرده‌اند. ماهیت بین‌رشته‌ای حوزه رسانه، سبب شده تا اندیشمندان حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اطلاع‌رسانی و کتابداری، ارتباطات و روزنامه‌نگاری، روابط عمومی و تبلیغات و ... هر یک از دیدگاه تخصصی خود به ارائه نظرات خود بپردازند.

کتاب «رسانه‌شناسی» با هماهنگی دانشگاه جامع علمی کاربردی و تحت نظارت این دانشگاه و با مشارکت مرکز آموزش عالی علمی کاربردی فرهنگ و هنر ۳۱ تهران منتشر شده‌است.

ساختار داخلی اثر

کتاب با مقدمه کوتاه ناشر آغاز می‌شود. ناشر در مقدمه اثر اهداف خود را تدوین و تألیف کتابی متناسب با نیاز دانشجویان، ارزان و با کیفیت مناسب عنوان کرده است. در ادامه، مرکز آموزش عالی علمی کاربردی فرهنگ و هنر ۳۱ تهران، پیش‌گفتاری مختصر بر کتاب نگاشته است. مؤلف محترم اثر نیز مقدمه‌ای کوتاه بر کتاب نگاشته تا ذهن خواننده را نسبت به موضوعات طرح شده در کتاب روشن نماید. مروری بر عناوین یازده گانه کتاب، شمایی کلی از اثر حاضر در ذهن و نظر خواننده آن مجسم می‌کند که نویسنده در مقدمه اثر با ظرافت به آن پرداخته است.

فصل اول با عنوان «تعریف، مفهوم و اهمیت رسانه‌ها» آغاز می‌شود. در این فصل تعاریف عمومی و تخصصی رسانه با استناد به منابع مختلف ارائه شده است. انواع رسانه‌های جمعی، کارکردهای مهم رسانه‌ها، تعریف مفهوم ارتباط و ارتباط جمعی، بیان نقش و اهمیت رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی از موضوعات بررسی شده در فصل حاضر است. تأثیرات رسانه‌ها بر فرهنگ ملل نظیر ترویج مصرف‌گرایی بی‌رویه، فردگرایی، خشونت، برتری‌طلبی فردی و ... در ادامه این فصل مورد توجه قرار گرفته است. مقایسه مختصر رسانه‌های سنتی با مدرن و شرح ویژگی‌های رسانه‌های ارتباطی از نظر سرعت، عمق، وسعت، دسترسی، تداوم، محلی بودن، درگیری

**رسانه‌های نوین تاثیر بسیار
زیادی بر تمامی جنبه‌های
زندگی بشری از حوزه‌های
فرهنگی و اجتماعی گرفته تا
حوزه‌های سیاسی و اقتصادی
داشته‌اند**

حواس و اعتبار از موضوعاتی هستند که در چند صفحه پایانی فصل اول اشاره‌ای گذرا به آنها شده است. اثرات رسانه‌های ارتباط جمعی بر افراد و جامعه و عوامل مؤثر بر تأثیرگذاری رسانه‌های ارتباط جمعی از جمله منبع پیام، اهمیت پیام، شخصیت پیام‌گیر، محیط و شرایط دریافت پیام بحث پایانی فصل اول را به خود اختصاص داده است.

فصل دوم، «نظریه‌های معاصر رسانه»، دربرگیرنده نظریه‌های مطرح در حوزه رسانه و ارتباطات است. نظریات صاحب‌نظرانی چون ویلیام شرام، هربرت مارشال مک‌لوهان، الیزابت نوئل نیومن، دیوید آلتاید و دنیس مک گوایل در این فصل ارائه شده است. نظریه شرام، نظریه مراحل سه‌گانه تحول جوامع مک‌لوهان، نظریه ماریچ سکوت الیزابت، نظریه سلطه رسانه‌های آلتاید و نظریه رسانه‌های جمعی دنیس مک گوایل از جمله نظریات مطرح شده می‌باشد.

فصل سوم، «روند تکوین و سیر ارتباط جمعی در جهان»، با مقدمه‌ای آغاز می‌شود که پیش‌زمینه‌ای در باره روند تکوین ارتباطات جمعی است. چهار مرحله متمایز در تکوین ارتباطات و ارتباطات جمعی که در ادامه این فصل مورد بحث قرار می‌گیرند عبارتند از:

۱. زبان و پیدایش ارتباطات شفاهی؛
۲. پیدایش خط و انتقال به دنیای نوشتاری؛
۳. صنعت چاپ؛

۴. رسانه‌های ارتباطی نوین (سینما، رادیو، تلویزیون، کامپیوتر، ماهواره).

فصل چهارم، «روند سیر ارتباط جمعی ارتباطات سنتی در ایران و نقش آن در طول تاریخ»، روش‌های اطلاع‌رسانی و برقراری ارتباط را پیش از پیدایش وسایل ارتباطی نوین در ایران مطرح می‌کند. نویسنده کتاب در ادامه، برخی پژوهش‌ها و پژوهشگران حوزه ارتباطات سنتی را نام می‌برد و با تعریف ارتباطات سنتی به معرفی مراکز ارتباطات سنتی ایران نظیر مساجد و منبر، حوزه‌های علمیه، بازار، قهوه‌خانه‌ها، زورخانه‌ها، حمام‌های عمومی و ... می‌پردازد و نقش آنها را در شکل‌گیری و توسعه ارتباطات سنتی مورد کنکاش قرار می‌دهد. به نظر نویسنده، برخی مراکز همچون قهوه‌خانه‌ها مهم‌ترین پایگاه بحث و گفت‌وگو، مبادله اخبار و اطلاعات، تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی، ارتباطات چهره به چهره، گذران اوقات فراغت و ... به‌شمار می‌آمده‌اند (ص. ۹۹). موضوعات مطرح شده در این فصل، نگاهی گذرا به سیر تاریخی به حوزه اطلاع‌رسانی و ارتباطات سنتی در ایران دارد.

فصل پنجم، موضوع «رسانه‌های چاپی و کاربرد هر یک» را دستمایه معرفی انواع رسانه‌های چاپی قرار داده است و ضمن معرفی روند نشر کتاب و انواع ناشران، آینده کتاب را نیز پیش‌بینی کرده است.

روزنامه‌ها و رسانه‌های چاپی به‌عنوان یکی از عوامل مهم در توسعه دموکراسی مطرح و به‌ویژگی مهم روزنامه‌ها اشاره شده است. به نظر می‌رسد نویسنده محترم، می‌توانستند توصیف بسیار مختصر ارائه شده در باره انواع کتاب به‌عنوان یکی از مؤثرترین رسانه‌های مکتوب را بسیار مناسب‌تر و جامع‌تر مورد توجه قرار دهند و بر غنای بیشتر اثر بیفزایند. مطالعه بخش منابع و مآخذ اثر نشان می‌دهد از منابع مرتبط با حوزه کتاب، کتابداری و اطلاع‌رسانی استفاده‌ای نشده است. درحالی‌که انتظار می‌رفت در معرفی رسانه مهمی چون کتاب، به منابع تخصصی این حوزه مراجعه می‌شد. برخی منابعی که نویسنده محترم اثر می‌توانستند در اثر خود از آنها بهره‌گیرند عبارتند از:

- دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی
- دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی
- مدیریت نشریات ادواری

فصل ششم به «رسانه‌های گفتاری، شنیداری، دیداری و دیگر رسانه‌ها و کاربرد هر یک» اختصاص یافته است. سینما و تاریخچه آن همراه با کارکردهایش مورد بحث قرار گرفته است. تقسیم تاریخچه سینمای ایران به سه دوره، بحث درباره رادیو و کارکردهای آن، و تلویزیون و انواع آن از دیگر مباحث مطرح در فصل شش کتاب است. در پایان مطالبی در باره ویژگی‌ها و کارکردهای تلویزیون و نقش آن در جوامع سنتی ارائه شده است.

فصل هفتم به «رسانه‌های جدید و وسایل ارتباط جمعی بین‌المللی» اختصاص یافته است. عوامل مؤثر بر رسانه‌های جدید، کامپیوتر و فضاهای الکترونیک، تلفن همراه و مخابرات، تلویزیون سیاره‌ای (ص. ۱۷۰)، اینترنت و وب جهانی، وبلاگ‌ها و کاربردهای آنها با تأکید بر وبلاگ‌نویسی در ایران از موضوعات مطرح در این فصل می‌باشند. بررسی موقعیت کنونی اطلاع‌رسانی الکترونیک در

این اثر منبع مناسبی برای دانشجویان حوزه رسانه و ارتباطات است و برای دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مفید است؛ به‌ویژه آنکه برخی حوزه‌های مطرح در اثر، به‌واسطه ماهیت میان‌رشته‌ای حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، می‌تواند راهنمای مناسبی برای کتابداران باشد

ایران و تعریف چند رسانه‌ای‌ها، آموزش مبتنی بر چند رسانه‌ای‌ها، روزنامه‌نگاری سایبر و تأثیر رسانه‌های سایبر بر سایر رسانه‌ها، از دیگر موضوعات مهمی هستند که در این بخش اشاره‌ای مختصر به آنها شده است. شرح کامل هر کدام از این موضوعات، می‌توانست بر غنای اثر بیفزاید. نگارنده معتقد است اثری در باره رسانه‌شناسی، به‌طور قطع می‌بایست از انسجام و جامعیت بیشتری برخوردار می‌بود.

فصل هشتم به جنبه‌های اخلاقی حوزه رسانه‌ها می‌پردازد. این فصل با عنوان «ابعاد اخلاقی رسانه‌ها»، شیوه‌های تضمین اصول اخلاقی و مقررات مطرح در حوزه رسانه‌ها را تشریح می‌کند. نقد ایده‌ها، باورها و رفتارهای سیاسی و نقد رفتار دولت و قدرتمندان از موضوعات این فصل می‌باشد. نگارنده محترم کتاب در این فصل، سه بعد اخلاقی مطرح در حوزه رسانه را نام می‌برد. اینترنت و کودک موضوع پایانی این فصل را تشکیل می‌دهد.

«رسانه‌ها و مدرنیته» عنوان فصل نهم کتاب است که به ویژگی‌های رسانه‌های جمعی نوین در عصر حاضر سرعت انتشار، تدام انتشار، وسعت جهانی حوزه انتشار، و فراوانی و گوناگونی محتوا اشاره دارد. «دموکراسی الکترونی» که به نظر می‌رسد عبارت صحیح آن دموکراسی الکترونیکی است، بحث پایانی این فصل را به خود اختصاص داده است.

فصل دهم، «رسانه‌های نصبی، تابلوهای شهری و جاده‌ای و کاربرد آن»، بهره‌گیری از تبلیغات را به عنوان یک رسانه مهم و تأثیرگذار در افکار عمومی مورد بحث قرار می‌دهد. این فصل با مقدمه‌ای شش صفحه‌ای شروع و با تعاریفی از تبلیغات شهری و تبلیغات برون‌خانه‌ای نظیر بیلبرد، تابلوهای روی ساختمان و... ادامه می‌یابد. این فصل حاوی نکات جالبی در خصوص انواع تبلیغات است و برای کتابدارانی که به کار در حوزه‌های اطلاع‌رسانی مشغولند و می‌خواهند در کار خو موفق‌تر باشند، می‌تواند مفید باشد.

فصل یازدهم «سواد رسانه‌ای» را به‌عنوان یکی از ضروریات جامعه اطلاعاتی مطرح می‌کند. تعاریف سواد رسانه‌ای، اصول سواد رسانه‌ای و سطوح آن و هدف و لزوم آموزش سواد رسانه‌ای از مباحث مطرح شده در فصل یازدهم است. مهمترین نکاتی که در برخورد با رسانه‌ها باید مورد توجه قرار گیرد در ادامه این فصل مطرح شده است و در انتها به پیامدهای رسانه‌ها و تأثیرات آنها بر خانواده‌ها اشاره شده است.

پیوست جالب توجه انتهایی کتاب، حاوی تاریخچه مختصری از اولین رسانه‌های ارتباطی است. فهرست منابع و مأخذ بخش پایانی کتاب است.

نکاتی در باره کتاب

«رسانه‌شناسی» اثری است بسیار مختصر در باره رسانه و حوزه‌های مرتبط با آن و به نظر می‌رسد بر مبنای سرفصل‌های دانشگاه جامع علمی کاربردی تدوین شده است؛ بنابراین اختصار موضوعات قابل قبول به نظر می‌رسد اما همین اختصار، در بسیاری از بخش‌های کتاب به جامعیت اثر صدمه زده است.

با ظهور انواع رسانه‌ها و به‌ویژه اینترنت، بهتر بود در فصل یازدهم در کنار سواد رایانه‌ای، به «سواد اطلاعاتی» نیز پرداخته می‌شد. با توجه به تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر افکار عمومی،

جای خالی مباحث مرتبط با رسانه‌های اجتماعی به خوبی احساس شود. انتظار این بود که شبکه‌های اجتماعی، وب ۲، و بسیاری از حوزه‌های موضوعی مرتبط با رسانه‌های نوین در اثر حاضر مطرح شود.

حوزه اخلاق رسانه‌های حاوی نکات قابل توجهی در اثر حاضر است، به‌ویژه آنکه در فصل هشتم موضوع مهم و با اهمیت اینترنت و کودک نیز مطرح می‌شود.

مروری بر منابع و مأخذ اثر حاضر نشان می‌دهد که نگارنده محترم دقت نظر لازم در ارجاع نویسی را نداشته است. به عنوان مثال در منابع لاتین ارجاع نامناسب زیر مشاهده می‌شود:

62- media literacy.com. the media literacy for children and young people

هیچ نظمی در فهرست منابع و مأخذ مشاهده نمی‌شود و یافتن منابع به سختی امکان‌پذیر است. جالب‌تر آنکه در مأخذ انگلیسی نه تنها نظم خاصی وجود ندارد بلکه ارجاعات از استاندارد خاصی نیز پیروی نمی‌کنند و در عین حالی که بسیار کلی هستند از منابع بسیار قدیمی نیز استفاده شده است که پیشنهاد می‌شود نگارنده محترم اثر در ویرایش‌های بعدی اثر توجه کافی به این موضوع داشته باشند. به عنوان مثال وقتی به ارجاع (-http://sharifnews.ir/?۳۹۶۳۵۳) مراجعه می‌کنیم خبری کلی و نقل قول شده را مشاهده می‌کنیم که به نظر می‌رسد ارزش و اعتبار چندانی نمی‌تواند داشته باشد؛ اگرچه خبر در سایت رسمی شریف‌نیوز^۳ منتشر شده است اما متن خبر بسیار کلی و فاقد مراجع علمی لازم است و برای استفاده در یک اثر علمی، چندان مناسب نیست.

در متن کتاب، نمونه‌هایی از عدم یکدستی و دقت در فونت حروف و معادل نویسی انگلیسی واژه‌ها مشاهده می‌شود. به عنوان مثال در صفحات ۲۰ و ۲۱ یا پانویس صفحات ۳۰ و ۳۴ نمونه‌هایی مانند mass media با حروف اول کوچک، و Feed back با حرف اول بزرگ نوشته شده است. یا در صفحه ۲۲ معادل انگلیسی اسامی افرادی همچون لاسول، چارلز کولی، دنیس لانگلی، میشل شین آورده نشده است در حالی که در همان صفحه برای اسکات معادل انگلیسی به صورت پانویس آمده است. همچنین در صفحات ۴۷ و ۴۸ نیز معادل انگلیسی اسامی موجود در صفحه آمده است.

یکی از ویژگی‌های مثبت اثر حاضر ایجاز و خلاصه‌گویی نویسنده درباره موضوعات مطرح شده در اثر است. به‌عنوان مثال خلاصه‌نویسی در حوزه نظریه‌های مرتبط با رسانه، به‌خوبی قابل مشاهده است.

در مجموع به نظر می‌رسد نگارنده محترم با بازنگری در اثر خویش می‌تواند بر غنای اثر بیفزاید. این اثر منبع مناسبی برای دانشجویان حوزه رسانه و ارتباطات است و برای دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مفید است؛ به‌ویژه آنکه برخی حوزه‌های مطرح در اثر، به‌واسطه ماهیت میان‌رشته‌ای حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، می‌تواند راهنمای مناسبی برای کتابداران باشد.

پی‌نوشت‌ها:

1. rmarefat@gmail.com
2. www.sharifnews.ir